

УДК 631.365.3

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2023-1(2)-242-247

Умарбекова А.А., Сагынбекова А.У.

Талас мамлекеттик университети, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
Талас мамлекеттик университети, магистрант

Умарбекова А.А., Сагынбекова А.У.

Таласский государственный университет, кандидат педагогических наук, доцент,
Таласский государственный университет, магистрант

Umarbekova A.A., Sagynbekova A.U.

Talas State University, Candidate of pedagogical sciences, associate professor,
Talas State University, Master's student

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН ОКУТУУДА ДИДАКТИКАЛЫК
ОЮНДАРДЫН МААНИСИ
ЗНАЧЕНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
THE SIGNIFICANCE OF DIDACTIC GAMES IN TEACHING YOUNGER SCHOOL
CHILDREN**

Кыскача мүнөздөмө. Макалада башталгыч класстын окуу процессинде дидактикалык оюндарды колдонуунун негизги максаттары, оюн ишмердүүлүгүн уюштуруунун принциптери жана оюндардын негизги структуралык компоненттери жана оюндун эффективдүүлүгүн жогорулатуу жөнүндөгү маселелер каралган. Дидактикалык оюндар – балдардын өз алдынча ой жүгүртүүсүнүн, тарбиялоонун жеткиликтүү, пайдалуу, эффективдүү каражаты. Дидактикалык оюндардын негизги структуралык компоненттери болгон оюндун идеясы, оюндун эрежеси, оюндук аракеттер, таанып-билүүчүлүк мазмун, дидактикалык милдет, оюндун каражаттары жана оюндун натыйжасы туура сакталуусу керек. Окуу процессинде мугалим оюндун эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында дидактикалык оюндарды бир нече стадияга бөлүп карайт. Оюндун ар бир этабына жараша аныкталган педагогикалык милдеттер туура келет жана ал мугалимден белгилүү билимди талап кылат. Биринчи стадияда– педагог балдарды оюнга кызыктырат, ойноого болгон каалоосун күчөтөт. Экинчи стадияда– мугалим байкоочу гана болбостон, убагында жардамга келгенге жөндөмдүү тең укуктуу өнөктөш катары чыгат, оюндагы балдардын жүрүм-турумун адилет баалайт. Үчүнчү стадияда– ондоочу ролду оюндун милдеттерин чечүүдө, балдардын чыгармачылыгын баалоодо аткарат.

Аннотация. В статье рассматриваются основные цели использования дидактических игр в учебном процессе начальных классов, принципы организации игровой деятельности и основные структурные компоненты игр и вопросы повышения эффективности игры. Дидактические игры-доступное, полезное, эффективное средство самостоятельного мышления, воспитания детей. Идея игры, правила игры, игровые действия, познавательное содержание, дидактическая задача, средства игры и результат игры, которые являются основными структурными компонентами дидактических игр, должны поддерживаться должным образом. В процессе обучения учитель разбивает дидактические игры на несколько этапов с целью повышения эффективности игры. Педагогические задачи, определенные в зависимости от каждого этапа игры, совпадают и требуют от учителя определенных знаний.

На первом этапе-педагог вовлекает детей в игру, усиливает их желание играть. На втором этапе-учитель выступает не только наблюдателем, но и равноправным партнером, способным вовремя прийти на помощь, справедливо оценивать поведение детей в игре. На третьем этапе-корректор выполняет роль в решении игровых задач, в оценке творчества детей.

Abstract. The article discusses the main goals of using didactic games in the educational process of primary classes, the principles of organizing gaming activities and the main structural components of games and issues of improving the effectiveness of the game. Didactic games are an affordable, useful, effective means of independent thinking, parenting. The idea of the game, the rules of the game, the game actions, the cognitive content, the didactic task, the means of the game and the result of the game, which are the main structural components of didactic games, should be supported properly. During the learning process, the teacher divides didactic games into several stages in order to increase the effectiveness of the game. The pedagogical tasks defined depending on each stage of the game coincide and require certain knowledge from the teacher. At the first stage, the teacher involves children in the game, strengthens their desire to play. At the second stage, the teacher acts not only as an observer, but also as an equal partner, able to come to the rescue in time, fairly assess the behavior of children in the game. At the third stage, the corrector performs a role in solving game tasks, in evaluating the creativity of children.

Негизги сөздөр: дидактикалык оюндар, оюндун идеясы, оюндун эрежеси, оюндук аракеттер, таанып-билүүчүлүк мазмун, дидактикалык милдет, оюндун каражаттары.

Ключевые слова: дидактические игры, идея игры, правила игры, игровые действия, познавательное содержание, дидактическая задача, средства игры.

Keywords: didactic games, the idea of the game, the rules of the game, game actions, cognitive content, didactic task, means of the game.

Башталгыч класста окуучуларды окуу процессинде активдештирүү жана кызыктыруунун негизги каражаты катары дидактикалык оюндар колдонулуп келет. Окутууда дидактикалык оюндун ордун жана оюн менен окуунун элементтеринин айкалышын аныктоо маанилүү.

Дидактикалык оюндар туруктуу түзүлүшкө ээ болуп, ал башка ишмердүүлүктөн айрымаланат. Ошону менен катар дидактикалык оюндун негизги структуралык компоненттери: оюндун идеясы, эреже, оюндук аракеттер, таанып-билүүчүлүк мазмун менен дидактикалык милдет, жабдыктар, оюндун натыйжасы болуп эсептелет [1].

Дидактикалык милдетти камтыган оюндун идеясы - эреже катары оюндун аталышында көрсөтүлүп, таанып билүүчүлүк мүнөзгө ээ. Ал оюн эрежелери менен регламенттештирилип, оюндун максатына жетүү үчүн алган билимдерди колдонууга, өз жөндөмдүүлүгүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүктөрдү түзүп, окуучулардын таанып-билүүчүлүк активдүүлүгүнө жардам берген оюндук аракеттерде колдонулат.

Дидактикалык оюндун каражаттары: чиймелер, үлгүлөр, ошондой эле жеңген командаларды сыйланган желектер, таркатып берме материалдар болуп эсептелет.

Дидактикалык оюндун бардык структуралык элементтери бири-бири менен байланышкан, эгерде оюнда бирөөсү жок болсо оюн бузулат. Демек, оюн идеясыз, аракеттерсиз, аны уюштуруунун эрежелерисиз болушу мүмкүн эмес, же өзүнүн спецификалык формасын жоготот да, ал көрсөтмөлөрдү, көнүгүүлөрдү аткарууга айланат.

Мугалим сабакта дидактикалык оюндарды колдонуу алдында оюндун кыскача мүнөздөмөсүн түзүп, окуучулардын курактык өзгөчөлүктөрүн жана билим деңгээлин эске алуусу зарыл.

Дидактикалык оюндар бүткөндөн кийин анын натыйжасы мугалим тарабынан бааланат. Оюн тапшырмаларын мыкты аткарган окуучулар, жеңүүчү команда аныкталып, жетишилген ийгиликтер белгиленет.

Башталгыч класстардын окуу процессинде колдонулган дидактикалык оюндардын негизги максаттары:

- кенже мекте окуучусунун интеллектуалдык өнүгүшү;
- ар бир окуучунун өнүгүшүн калыптандыруу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү;
- жалпы адамзаттык баалуулуктарга окуучуларды тартуу;
- окуучу ээ болуучу маалыматтардын, түшүнүктөрдүн жана элестетүүлөрдүн көлөмүн кеңейтүү;
- өздөштүрүлгөн билимдерди тереңдетүү;
- үстүртөн чагылдыруудан кыймылга, аракетке өтүү, башкача айтканда көрүнүштүн өзүн таануу, ошол көрүнүштүн мыйзамдарын жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн ачуу;
- категорияларга жана системаларга билимдерди бириктирүү;
- аларды мындай тизмектерден системалуу курулган “түрлөргө” айландыруу жана катташтыруу;
- жандуу жана ийкемдүү билимдерге ээ болуу, аларды субъектинин башкара билүүсүнө айландыруу;
- билимдерди дифференциялуулукка жана тактыкка айландыруу;
- окуучуну бириккен аз бөлүк-бөлүктүү түшүнүктөрдөн жана образдардан так билимдерди операциялоого, окшош билимдерди айырмалоого өткөрүү;
- дидактикалык оюндарга катышууга жардам берген башталгыч класс окуучуларынын эмоционалдык-психологиялык өнүгүүсү [3].

Дидактикалык оюндардын натыйжасында окуучулар тарабынан кабыл алынган билимдер башталгыч класс окуучулары өздөштүргөн маанилүү билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн негизи болуп кызмат аткарат.

Башталгыч класстарда оюн ишмердүүлүгүн уюштуруунун принциптери окутуунун негизги принциптери менен көп жалпылыкка ээ. Алар:

- окутуунун өнүктүрүүчүлүк принциби;
- окутуунун тарбиялоочулук принциби;
- окутуунун жеткиликтүүлүк принциби;
- окутуунун системалуулук жана ырааттуулук принциби;
- билимдерди кабыл алууда жана өркүндөтүүдө балдардын активдүүлүк жана аң сезимдүүлүк принциби;
- балдарга жеке мамиле кылуу принциби.

Жогоруда саналган принциптерге Н.П. Логинова билимдерди бекемдөө принцибин кошкон, себеби окуу иш аракетиңде балдардын өздөштүргөн таанып-билүү көндүмдөрү оюн аркылуу бекемделет деп белгилейт[2].

Мугалим билим берүү процессинде оюнду колдонуунун эрежелери менен катар оюнга коюлуучу талаптарды билүүсү зарыл. Оюндун эрежелери: окуучулар оюнду пайдалуу нерсе катары түшүнөт, оюн акыл-ойдун жана дененин саламаттыгына кызмат кылат, оюн тажап

кетүүгө чейин бүтүшү керек, ал мугалимдин көзөмөлүндө өтөт. Оюндун талаптары: балдар оюнга кызыгуу менен тартылуусу керек; оюндун мазмуну менен андагы ролдорду жакшы түшүнүүсү керек; оюн жалпы адамзаттык баалуулуктарга негизделип, адеп-ахлактык нормалар сакталышы керек; оюндук иш аракеттердин мааниси реалдуу жашоодогу жүрүм-турумдун маани маңызы менен дал келиши керек; оюн баланын физиологиялык жана психологиялык жактан өнүгүүсүнө оң таасир бериши керек; оюндарда тажатма насыяттар, ашыкча маалыматтар камтылбашы керек жана баланын иш аракеттери кемсинтилбеши керек.

Кенже мектеп окуучусунун жашоосунда оюн эң зор мааниге ээ. Окумуштуу педагогдор баланын кичинекей курагында оюн өнүктүрүүчүлүк мааниге ээ болгондугун, ал куракка жараша олуттуу иштер менен окуу эмгеги менен алмаштырылаарын, бирок бул жерде да оюн толугу менен жоголуп кетпесин белгилешкен.

Учурда башталгыч мектептин негизги максаты биринчиден, окуучунун инсандык жана жекелик калыптануусун айкалыштыруу, экинчиден, улуттун маданий мурастарын сактоо, аны кайра куруу жана андан ары өнүктүрүү; үчүнчүдөн, элдик педагогиканын каражаттары аркылуу окуучулардын сүйлөшүү маданиятынын бүгүнкү критерийлерге таянып калыптандыруу.

Белгилүү педагог В.А.Сухомлинский дидактикалык оюндарды окуу процессинде колдонуунун зарылдыгы жөнүндө белгилеп “Оюнсүз толук кандуу психикалык өнүгүү болбойт жана боло албайт. Оюн – бул чоң жаркыраган терезе, ал аркылуу курчап турган дүйнө жөнүндө идеялардын жана түшүнүктөрдүн агымы баланын рухий дүйнөсүнө агып турат. Оюн – изденүүчүлүктүн, кызыгуунун жалынын тутанткан учкун”, – деп белгилеген[4].

Бүгүнкү күндө адамды тарбиялоо жана өнүктүрүү проблемасы башкача айтканда, инсанды калыптандыруу жаңы мезгилдеги коомду уюштурууга жана анын түзүлүшүнө адамды ыңгайлаштыруу муктаждыгын жаратты. Келечек муунду адеп ахлактуулукка тарбиялоо аркылуу анын эмгекке болгон чыгармачыл мамилесин, жалпы маданияттык жана социалдык өнүгүүсүн, саясий аң-сезимдүүлүгүн жогорулатуу милдети турат.

Окуучулук мезгил жаш муундардын турмуштук баалуулуктарды аныктоосуна чоң таасир берүүчү мезгил, айрыкча кенже мектеп курагындагы окуучулар бир нерсеге кызыгуусу, умтулуусу, ишенчээктеги менен айырмаланышып, жаңы нерселерди көп жана тез өздөштүрүүгө гана эмес, ошондой эле өзүнүн адеп-ахлактык сапаттарын тез өнүктүрүүгө жөндөмдүү болушат.

Дидактикалык оюндарда баланын адеп-ахлактык-психологиялык сапаттары: эр жүрөктүүлүк, жоопкерчилдик, чечкиндүүлүк, чыдамдуулук, уюштуруучулук, биримдүүлүк, достук сезимдердин өнүгүшү, эске тутуу жана көңүл буруу калыптанат.

Оюндук ыкмалардын адатта балдар тарабынан кубануу менен кабыл алынышы анын курактык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу. Анда оюнга тиешелүү болгон элементтер: жашыруун сыр, атандашуу, табышмак жана жандырмак, издөөлөр жана табылгалар, кыймылдуу оюндар, мелдештер жана башкалар балдардын кайратмандык ишмердүүлүгүн жана акыл активдүүлүгүн стимулдаштырып, окуу-таанып-билүүчүлүк материалдарды аң сезимдүү кабыл алууну камсыз кылууга жардам берет. Оюндук ыктардын жана элементтердин өзгөчө таасири окуучулардын кээсине сабакта иштин темпинен артта калууну жеңүүгө, башкасына курдаштарынын жамаатында алыстагандыкты жана түнттүктү жеңүүгө

мүмкүндүк түзөт. Натыйжада окуудан артта калган балдар оюн аркылуу акырындык менен окуу программасын өздөштүрүүгө жетишет.

Мугалим сабакта оюндун эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн дидактикалык оюндарды бир нече стадияларга бөлөт. Биринчи стадия–окуучунун оюнга болгон каалоосу, аракет жасоо активдүүлүгүнүн пайда болушу менен мүнөздөлөт. Мында окуучунун оюнга болгон кызыгуусун туудуруу максатында ар кандай ыкмалар колдонулат: аңгемелешүү, табышмак, санак оюндары, жагып калган оюндар жөнүндө эске салуу. Экинчи стадияда–окуучу оюндук тапшырманы, оюндун эрежелерин жана аракеттерин аткарууга көнүгөт. Бул учурда окуучунун ак ниетүүлүк, умтулуучулук, тырышчаактык сыяктуу негизги сапаттары калыптанып, ийгиликке жетишүү жөндөмдүүлүктөрү өөрчүйт. Үчүнчү стадияда– окуучу оюндун эрежелерин өздөштүргөндөн кийин, оюнга чыгармачылык менен мамиле жасап, өз алдынча изденүү менен алек болот.

Оюндун ар бир этабына жараша аныкталган педагогикалык милдеттер туура келет. Биринчи стадияда– педагог балдарды оюнга кызыктырат, ойноого болгон каалоосун күчөтөт. Экинчи стадияда– мугалим байкоочу гана болбостон, убагында жардамга келгенге жөндөмдүү тең укуктуу өнөктөш катары чыгат, оюндагы балдардын жүрүм-турумун адилет баалайт. Үчүнчү стадияда– оңдоочу ролду оюндун милдеттерин чечүүдө, балдардын чыгармачылыгын баалоодо аткарат.

Дидактикалык оюн – балдардын өз алдынча ой жүгүртүүсүнүн, тарбиялоонун жеткиликтүү, пайдалуу, эффективдүү каражаты. Ал белгиленген шарттагы атайын материалды талап кылбайт, оюн жөнүндөгү мугалимдин билимин талап кылат. Ошону менен бирге сунушталып жаткан оюндар өз алдынча ой жүгүртүүнү өнүктүрүүдө качан гана ал оюндар керектүү методиканы колдонуу менен белгилүү система өткөрүлгөндө гана жардам берерин эске алышыбыз керек.

Дидактикалык оюндар балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн өстүрөт, убактылуу жана себептүү байланыштарды түзүүгө жардам берет, түшүнүктү тактайт, жалпылоочу корутундуга балдарды алып барат.

Балдардын кебин өнүктүрүүдө эмгек ишмердүүлүгү менен оюндун байланышы өтө чоң роль ойнойт. Көпчүлүк учурда эмгек менен айкалышып окуу сабагы балдарда дидактикалык оюндарга айланат. Алар сөз менен бекемделген, сезимдик кабыл алууну өнүктүргөндүктөн, окутуунун жана тарбиялоонун эң маанилүү каражаты болуп эсептелет. Бул оюндардын дагы бир өзгөчөлүгү, улам балдардын алдына татаал тапшырмалар коюлгандыгында. Анын негизинде оюн да бара-бара татаалдашат.

Балдардын оюнга болгон кызыгуусу бара-бара акырындык менен оюндук аракеттен акыл-эс милдеттерине алмаша баштайт. Оюндук аракеттердин мүнөзү да татаалдаша баштайт. Акыл-эс тапшырмасы бүтүндөй жамаатка багытталат, балдардын көңүлү оюндун натыйжасына көбүрөөк бурула баштайт. Балдар мыкты ойноону жана утууну каалап башташат.

Белгилүү оюндук шарттардын негизинде билимдеги оюнга кызыгуунун жана муктаждыктын базасында балдардын активдүү таанып-билүүчүлүк мамилеси калыптанат, өз алдынча таанып-билүүгө кызыгуу пайда болот, ал оюнга кызыгуу менен конкуренция (эрегишүү) түзүлөт. Ишмердүүлүктүн мотивдериндеги мындай өзгөрүүлөрүнүн аркасында кээ бир балдарда өзүнүн таанып-билүүчүлүк кызыгуусуна карай оюнга көз карандысыз берилген көрүнүштөр жөнүндө билимдерге ээ болууга даярдык калыптанат.

Мугалимдин туура жетектөөсү менен жамааттык дидактикалык оюндар балдардын жалпы кызыгуусун пайда кылат, ар бир окуучунун активдүүлүгүн камсыздайт. Ойноп жаткан топ балдардын ар бир “партиясы” утууну, тапшырманы аткаруу колунан келе тургандай, аны тез, ылдам, мыкты аткарууну эсепке алуу менен тандалып алынат. Топтордо күчтүү да, алсыз да балдар болушу керек.

Дидактикалык оюндарда бир топ педагогикалык милдеттердин жүрүм-турумдун белгилүү формалары менен байланыштырат. Балдар оюндун эрежелерин катуу сактоого, шыбырап айтуудан өзүн тыюуга, орунсуз кыймылдарды жасабоого, бирөө үчүн жооп бербөөгө үйрөнүшөт. Башка жагынан, дидактикалык оюндарда алган билимдерди балдар күнүмдүк жашоодо – сабакта, айрыкча эмгекте ийгиликтүү жана кубануу менен колдонушат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кларин, М.В. Образовательные возможности игры [Текст] / М.В. Кларин // Советская педагогика, 1995. – № 3. – С. 40-45.
2. Логинова, Н.П. Интеллектуальные игры [Текст] / Н.П. Логинова. – Чебоксары, 1996. –48 с.
3. Подласый, И.П. Педагогика начальной школы [Текст] / И.П. Подласый. – М., 2001. –199 с.
4. Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям [Текст] / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1974.288 с.
5. Шевченко, П.В. Проблемно-игровая ситуация как средство развития творческих способностей младших школьников [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук / П.В. Шевченко. – М., 2003. – 158 с.